

(ל)[ב]עבור כי הואיל וקדמו החטאות שמצינו²⁰⁶ שכל החטאות קודמות לעולה כאשר כאשר²⁰⁷ תקריב העולות, העולה ראשונה נקבעת לחובתה והשני אשר היה לנדרה לא נפטרה אלא בפרידה אחת שהיתה למעלה וזאת הפרידה אשר תביא עתה תעלה להשלמת נדרה.

ממין אחד כלומי' (מ) משפט זה אשר במינו בפרידה אחת זהו כשנתנה לכהן הד' פרידין ממין אחד הוא או כולן תורים או כולן בני יונה, ויודע גם עתה אותו המין שנתנה לכהן. **משני מינים תביא שנים**, אך אם נתנה האשה לכהן שתי תורים ושני בני יונה והקריב מן האחד אחד למעלה ואחד למטה ואת מין השני כמשפט הראשון, אך לא ידענו איזה מין קדם ועתה יש לספק שמא הקריב מין תורים ראשונה ועלו לחובתה ומין השני אשר היה לנדרה היה בני יונה וצריכה להביא בן יונה להשלמת נדרה. ועוד צריכה להביא תור כי שמא²⁰⁸ יש לספק שמא מין בני יונה קדם ועולה לחובתה ומין השני אשר היו תורים היו לנדרה, וצריכה להביא עוד תור להשלמת נדרה כי לא נפטרה בבן יונה הואיל ולא היה מאותו המין כנגד בני יונה ולא בני יונה כנגד תורים.

פירשה לה נדרה באותה שעה שנדרה הקן²⁰⁹ פירשה תורים או בני יונה ועתה אינה יודעת אי זו מין פירשה או תורין או בני יונה ונתנה לכהן ד' פרידין ממין אחד שידוע עתה והכהן הקריב שתיים למעלה ושתיים למטה. **צריכה להביא ג' פרידין**, אחת מאותו מין שנתנה ושתיים ממין אחר שהרי צריכה להקריב פרידה אחת ממין אשר נתנה לכהן להשלמת נדרה. ובפרידה זאת לא נפטרה כי אולי (יש) פירש נדרה מין אחר שלא נתנה לכהן. הילכך אם נתנה תורים לכהן צריכה להביא תור ושני בני יונה ואם בני יונה נתנה צריכה להביא שתי תורים ובן יונה.

משני מינין תביא ד', הדין שאמרנו כבר כשנתנה לכהן מין אחד הידוע אך אם נתנה לו שני מינין והכהן הקריב מין אחד חציו למעלה וחציו למטה וכבהמין השני ואינו יודע מי קדם, תביא ד' פרידין שתי תורים ושני בני יונה. כי יש לחוש שמא בני יונה היו אחרונים ואפי' לא פירשה היתה צריכה שנים, ועוד תביא שנים אחרונים עתה מפני (ה)ספק פירושה. ואומנם (ב) ד' פרידין לא יתכן שיהיו ג' תורים ובן יונה כי שמא תורים היו אחרונים והיא פירשה בני יונה ולא נפטרה כי אם מאחד. וגם להפך א"א בג' בני יונה ותור אחד כי אולי בני יונה היו אחרונים והיא נדרה תורים ולא נפטרה אלא מאחד.

קבעה לה נדרה צריכה להביא עוד ה' פרידין, אם בשעה שפירשה נדרה אמרה הרי עלי קן ממין זו עם חובת²¹⁰ ושכחה מה פירשה וזאת האשה נתפשה כל שעה. כי [ת?ה] כאשר אמרה עם חובתי, לקרבן גדול נתכוונה שיעשה מקרבנו ג' עולות ביחד, שני עולות מקן נדרה ועולה ועולה²¹¹ אחת מחובתה. וזאת האשה נתנה ד' פרידין לכהן וכולן ממין אחד,

²⁰⁶ פסחים נט ע"א.

²⁰⁷ המילה נכפלה בטעות.

²⁰⁸ נראה מיותר.

²⁰⁹ כפירוש רש"י, זבחים סז ע"ב.

²¹⁰ כך פירש רש"י.

²¹¹ נכפל בטעות.

צריכה להביא שתי תורין ושני בני יונה מפני ספק פירושה, כי לא תועיל להשלמת נדבה מאותו מין שנתנה לכהן וב' פרידין ממין אחר, כי שמא אותו מין שנתנה לכהן נדרה ולא נפטרה הואיל ולא היו שתי עולות של נדרה קרבות, כי לגי' עולות יחד נתכוונה. לכך תביא ב' תורים ושני בני יונה ועדיין לא [212] כי בגמר דבריה נתפשה באומרה עם חובתי רציתי לנדור ממין החובה תקרב העולה השלישית, וא"כ לא דייה בב' תורים ושני בני (טנה) יונה. כי אם נתנה לכהן תורים יש לספק שמא ג"כ תורים נדרה וצריכה להביא ג' עולות תורים יחד, כי העולה השלישית זקוקה להביאה ממין החובה וחובתה תורים היו, ואם נתנה לכהן בני יונה יש לספק שמא גם בני יונה נדרה וצריכה להביא ג' עולות מבני יונה אשר זה זקוקה להביא העולה השלישית ממין החובה וחובתה בני יונה היתה. לכך צריכה להביא שתי תורים ושני בני יונה ועוד פרידה אחת מאותו מין שנתנה לכהן בקביעות שזקוקה להביאה ממין החובה.

משני מינים תביא שש כלומ' אם נתנה שני מינין והקריב מין אחד חציו למעלה וחציו למטה ומין השני כמשפט הראשון, צריכה להביא שתי תורין ושני בני יונה מפני ספק פירושה כמו שפירשה במין אחד, ועוד צריכה להביא תור ובן יונה מפני עולת קביעותה. ואותה עולה צריכה להביא ממין החובה, ולא ידענו מאיזו מין קריבה החובה לכך תביא עוד מספק תור ובן יונה, והי"ה אשר היה יכול להשמיענו כל משפטי שני מינין במין אחד ולא ידענו איזה מין נתנה אך ספיקא ליה טפי בשני מינין.

נתנתם לכהן ואינו ידוע כו', אפירשה ואקיבעה קאי.²¹³ וזאת האשה נתנה לכהן ד' פרידין ואינה יודעת אם מין אחד נתנה או ב' מינין והקריב בלא המלכה ולא ידע אם עשאן כולן למעלה או כולן למטה או חציין למעלה וחציין למטה, ועתה צריכה להביא ב' תורים וב' בני יונה מפני ספק פירושה, ועוד צריכה להביא ב' תורים וב' בני יונה מפני ספק חובתה, ועוד כי שמא החובה קרבה כהלכתה אחד למעלה ואחד למטה. והואיל וקבעה זקוקה להביא עולה שלישית ממין חובתה ולא ידענו מאי זה מין קרבה. וחטאת אחד כי יש לספק שמא כולן למעלה ולא עלתה החטאת, ומאי זה מין שתוצה תהי חטאת כי אין צריך להביא החטאת ממין העולה שהכל הולך אחר החטאת כמו ששינונו בס"פ שני²¹⁴ דרבנן אזלי לטעמייהו. וע"ד זה נוכל לפרש אפי' בלא קבעה לה נדרה,²¹⁵ ומי"מ תביא שתיים לחובתה כי שמא כולן למטה ולא עלתה לה חובתה לעולה וצריכה להביא עולה ממין חטאת, והנה לא נודע מין החטאת.

ובן עזאי אומר שתי חטאות דאזיל לטעמיה דס"ל הכל הולך אחר הראשונה,²¹⁶ ואולי עשה שלא כדין והקריב העולה ראשונה וכולן למעלה וזקוקה להביא ממין עולה ולא ידענו מאי זה מין קרבה העולה.

²¹² בכתב היד יש רווח של 15 אותיות. ככל הנראה הסופר לא הצליח לקרוא את כתב היד ממנו העתיק ולכן השאיר רווח.

²¹³ וכ"כ רש"י.

²¹⁴ מ"ה.

²¹⁵ וכ"כ הרא"ש כאן ותוס' זבחים סח ע"א, ד"ה נתנתן.

²¹⁶ פ"ב מ"ה.

א"ר ר' יהושע בן לוי²¹⁷ כו', כלומר זאת האשה אעפ"י שפירשה וקבעה נדרה ושכחה מה פירשה, תפטר בששה פרידין ד' לספק פירושה ושתיים לחובה, ועכשיו אעפ"י שכבר נתנה ד' פרידין צריכה להביא לבן עזאי שמונה ולת"ק מיהא שבעה.

אף האיל הזה **כשהוא חי** ויש לו כח מרובה לצעוק אינו מוציא אלא קול אחד, **וכשהוא מת** והקולות יחדלון²¹⁸ אז יש לו שבעה קולות כדמפי' ואזיל.

שתי קרנות לשתי חצוצרות של תענית שלעולם אין פוחתין שתי חצוצרות, והא דאמרין במנחות²¹⁹ דחצוצרות של כסף היו, שמא י"ל דאותן של משה היו של כסף אבל לדורות מקרן²²⁰ [שהחצוצרות היו מקרן].²²¹

מעיו לנבלים הוא הכרס שהוא עב וראוי לכך אך **בני מעיו** שהן הדקין אינם ראויין לעשות כי אם (הניחין) הנימין **לכנורות**.

אף צמרו לתכלת שהיה צורך להשמעת קול בבגדי כהן גדול לרמונים שהיו של תכלת שהיו אצל הפעמונים.²²² והרמונים בעת שהיו מקישיין אצל הפעמון היה קול הזוג שבתוכו נשמע, וזהו שאמר הכתוב²²³ ונשמע קולו בבואו אל הקדש, ות"ק לא חשיב ליה להאי קול לפי שאף מחיים איפשר להיות.²²⁴ אך אין קרניה, אין דרך בני אדם לתולשן מחיים.

ר' שמעון בן עקשיא אומר זקני עם הארץ כו' יש להקשות מה שייך מילתא דר' שמעון למיתני הכא, ונראה לה"ר יעקב לפי שדבר באיל כשהוא מת קולותיו מרובים יותר מבעודו חי אף תלמידי חכמים אעפ"י שכחם פוסקת שמזקינין אז דעתם מיושבת עליהם יותר.²²⁵

סליק פירקא

סיימתי מס' קינים שבח לדר במעונים

הדרך עלך מסכת קינים

²¹⁷ כ"ה בכ"י וטיקן 118 לזבחים. ובכל שאר עדי הנוסח: אמר ר' יהושע.

²¹⁸ על פי שמות ט', כט.

²¹⁹ כח ע"א.

²²⁰ כ"כ המפרש, תוסי' זבחים סח ע"א, ד"ה כשהוא, תוסי' מנחות כח ע"א, ד"ה חצוצרות, תוסי' עבודה זרה מז ע"א, ד"ה קרניה (ובתוספות ר' יהודה מפריש לעבודה זרה [שיטת הקדמונים לעבודה זרה, מהד' מי' בלוי, ניו יורק תשכ"ט, עמ' רלב] בפתיחה: "ולוי נראה". ועיי"ש בהערה).

²²¹ על הגיליון.

²²² וכ"כ הראב"ש והראב"ד (והשיג עליו רז"ה) ושיטה מקובצת זבחים סח ע"א אות יח (בהשמטות).

²²³ שמות כ"ח, לה. ועיין בשאלת התוספות (י' גליס [מהדיר], **ספר תוספות השלם ט**, ירושלים תשנ"ג, עמ' קצז): "היאך היה משמע הקול בתוך הצמר? ויש לומר נס היה אי"נ חוטן כפול היה וקשה היה ביותר והיה משמיע קולי".

²²⁴ וכ"כ הראב"ד, וכן מצאתי בגיליון פירוש הראב"ד בשם הר"ש, עיין במבוא.

²²⁵ וכ"כ המפרש והראב"ש.

נספח: פירושי הראשונים למסכת קינים

הראב"ד

ככל הנראה, פירוש הראב"ד הוא הפירוש הראשון למסכת קינים שהגיע לידינו. זמן חיבורו של הפירוש אינו ידוע, אך ודאי שהפירוש חובר לפני פטירתו של ר' אברהם בר' יצחק מנרבונה - חותנו של הראב"ד - שכן בראש הפירוש מופיע שיר מפרי עטו בשבח הפירוש של חתנו. י' טברסקי סבור היה שראב"י נפטר ב-1179, וקבע תאריך זה למאוחר ביותר (terminus ad quem) לחיבור הפירוש,¹ אבל י' תא-שמע, בספרו על בעל המאור, הוכיח שהתאריך הנכון הוא 1159.² הפירוש זכה לתפוצה רבה מחוץ לפרובנס, כפי שמעיד השימוש הרב בו בפירושי הרא"ש והמפרש למסכת. לפי תיאורו של תא-שמע,³ הפירוש עבר מספר גלגולים. לאחר שפרסם ר' זרחיה הלוי את השגותיו על הפירוש, הראב"ד חיבר מהדורה נוספת, שהגיבה על ההשגות.

הפירוש הודפס לראשונה בקושטא בשנת תקי"א, יחד עם פירושי הרז"ה והרא"ש, בסוף ש"יטה לא נודע למי למסכת קידושין. מ' בניהו⁴ שיער שכתב היד ממנו הודפס הפירוש היה מספרייתו של ר' בצלאל אשכנזי. הוא הודפס שוב בש"ס וילנה, סביב המסכת, על פי דפוס ראשון.⁵ במהדורת המשניות שלהם (וילנה תרס"ה) הוא פורסם על פי כתב יד של ר' שלמה עדני (תלמידו של ר' בצלאל אשכנזי). לפי תא-שמע,⁶ גרסה זו היא המהדורה השנייה של הפירוש.

כתב היד של ר"ש עדני נמצא בוורשה.⁷ תא-שמע גם מתאר⁸ כתב יד אחר (ירושלים 4^o120), שמכיל את ספר בעלי הנפש של הראב"ד עם מהדורה שנייה על הגיליון, ספר כתוב שם, פירוש הראב"ד והרז"ה לקינים וספר הזכות לרמב"ן.⁹ נמצאים שם, בגיליון פירוש הראב"ד לקינים, הוספות בכותרת נ"א והם מתאימים לשינויים במשניות וילנה. הפירוש נמצא גם בכתב יד של בית המדרש לרבנים בניו יורק (מסומן [Rab 818] 6638), מספרו במכון לכתבי יד עבריים בירושלים: ס' 42262, יחד עם פירושי הרז"ה והרא"ש. כתב יד נוסף נשתמר בספרייה הלאומית בירושלים, ומספרו 8^o365. הוא מכיל חלק מספר בעלי הנפש; את פירוש הראב"ד לקינים פ"ג; את פירוש

¹ I. Twersky, *Rabad of Posquieres*, Cambridge, Mass. 1962; rev. ed. Philadelphia 1980, p. 7

² שם, עמ' 108.

³ י' תא-שמע, **רבי זרחיה הלוי - בעל המאור ובני חוגו**, ירושלים תשנ"ג, עמ' 7-9.

⁴ שם, עמ' 127-129.

⁵ **קריית ספר** כה, תש"ט, עמ' 130.

⁶ כך כתוב במפורש באחרית דבר של ש"ס וילנה, עמ' 7 (וכך כותב H. Soloveitchik, 'History of Halakha - Methodological Issues', *Jewish History* 5, 1991, p. 79). תא-שמע שם, עמ' 127, כתב, על פי המתואר שם

בסוף עמ' 6, שדפוס וילנה מתבסס על העתקה מכתב יד של ר' בצלאל אשכנזי.

⁷ שם, עמ' 127-128. וראה סולובייצ'יק (לעיל, הערה 6), עמ' 80.

⁸ סימנו שם: המכון להיסטוריה יהודית 267. מספרו במכון לתצלומי כתבי יד עבריים בירושלים: ס' 11843.

⁹ שם, עמ' 128, הערה 6.

¹⁰ ראה תיאור כתב היד אצל הרב יוסף קאפח (מהדיר), **בעלי הנפש**, ירושלים תשנ"ג, עמ' ז. כתב היד מתוארך למאה השש עשרה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הצרפתי לקינים; את סלע המחלוקת לר' זרחיה הלוי על שני חלקיו; ההשגות על בעלי הנפש ופירושו של הרז"ה לקינים.¹¹

פירוש הצרפתי

פירוש זה, לשתי משניות מפרק ג' בקינים שנידונו בזבחים סז ע"ב, זכה להישמר בזכות ההשגות שהראב"ד חיבר עליו. הוא פורסם על ידי הרב חסידה בשבועון הסגולה מחברת מ"ז. משם הוא נאסף לתוך מהדורת "כתוב שם" שהורכבה מפרסומי הרב חסידה,¹² ומאז הוא מופיע במהדורות השונות של הספר.¹³ הרב חסידה הדפיס את החיבור על פי כ"י ירושלים 4^o120. הפירוש נמצא גם בסוף פירוש הראב"ד בכ"י ניו יורק 6638, ובכ"י ירושלים 8^o365, ראה לעיל.

בהשגותיו, הראב"ד מפרש את המשניות דרך האספקלריה של מסכת קינים. הוא אינו מוטרד מהקשרם בזבחים, בשונה מ"הצרפתי" עצמו.

המפרש מזוהה רק בתור "צרפתי". בכ"י ניו יורק בראש העמוד נוספה כותרת ביד אחרת שקוראת לו "רש"י". ההשוואה לפירוש רש"י בזבחים (ובמובאה מרש"י במפרש לקינים) מעלה שאין להשגיח בזיהוי הזה.

המפרש לקינים, לאחר שפירש את פ"ג מ"ו לשיטתו של רש"י, כותב: "כך פירשה רבינו ע"ה בזבחים. ורבינו יצחק בר יהודה פי שיטה אחרת". בפירוש זה נמצא הסבר של הביטוי "קבעה נדרה" שמנוגד לפירושו של רש"י. הוא מסביר "שאמרה קן זה היא לחובתי וקבעה אחד לעולה ואחד לחטאת". לעומת זאת, רש"י - ובעקבותיו כל שאר המפרשים - מפרש שקבעה להקריב את נדרה יחד עם חובתה. והנה, בפירוש הצרפתי כותב: "קבעה נדרה... קאמרה בשעת לקיחה... ואלו שלחובתי, זה יהיה עולה וזה יהיה חטאת", בדיוק כפירושו היחידאי של ר' יצחק בר' יהודה!

ר' יצחק בר' יהודה (רבו של רש"י, 1010-1090 בערך¹⁴) הרבה לעסוק בסדר קדשים.¹⁵ הוא גם נודע לפעמים בכינוי "הצרפתי".¹⁶ אמנם שני הפירושים שונים הם בלשונם ובמקצת פרטיהם. אך ייתכן ש"פירוש הצרפתי" הוא מהדורה אחרת של פירושו, או שהנוסח אצל המפרש בקינים הוא פרפרזה.

הרז"ה

כאמור, פירושו של הרז"ה מכיל שורה ארוכה של השגות לפירושו של הראב"ד. אמנם זהו פירוש העומד בזכות עצמו, אבל מסתבר שר' זרחיה עצמו ראה בו ספר השגות.¹⁷ כך עולה מעדות כתבי היד, שבהם הפירוש מהווה את החלק השני של ספר סלע המחלוקת אשר חלקו הראשון הוא השגות הרז"ה על בעלי הנפש.¹⁸

¹¹ שם, עמ' ח. כתב היד מתוארך על פי סימני מים לסביבות השנה 1560.

¹² ירושלים תשכ"ו.

¹³ ירושלים תשכ"ט; ירושלים תש"ן.

¹⁴ א' גרוסמן, **חכמי אשכנז הראשונים**, ירושלים תשמ"א, עמ' 298-300.

¹⁵ שם, עמ' 317, 318, 321: "יותר מכל חכם אחר באשכנז בדורו".

¹⁶ שם, עמ' 300 והערה 16.

¹⁷ ראה: י' תא-שמע, **ר' זרחיה הלוי בעל המאור**, חיבור לקבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, רמת גן תשל"ה, עמ' 155-156, שהרחיב על משמעות תופעה זו.

¹⁸ ראה מה שכתב הרב י' קאפח (לעיל הערה 10), עמ' ח, והשווה לתיאור כתבי היד לעיל.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הפירוש התפרסם יחד עם פירוש הראב"ד בכל הזדמנות שהלה הודפס, והם נמצאים יחד גם בכתבי היד. אבל נראה שהראשונים לא הכירו את הפירוש. כמה ממפרישי המסכת מזכירים את הראב"ד, אבל רק הרא"ש מביא מדברי הרז"ה.

בסוף הפירוש הרז"ה מצטט את פירושו של ר' משה הכהן אבן ג'יקטילה" לפסוק מאיוב (י"ב, כ) המובא במשנה האחרונה. משה בר שמואל הכהן אבן ג'יקטילה היה מדקדק שחי במאה האחת עשרה בספרד, והיה מקורב לר' שמואל הנגיד.¹⁹ ספריו, ביניהם פירושים למקרא, אבדו. אבל בשנים האחרונות הולכים ומתפרסמים קטעים מפירושו לתהילים.²⁰

הרא"ש

כפי שניסיתי להראות במבוא, נראה שפירוש הרא"ש בנוי בעיקר על הפירוש החדש המתפרסם כאן. אולם הוא שואב לא מעט מפירוש הראב"ד. נוסף על אלו, הוא מביא במקום אחד מפירוש הרז"ה ובמקום נוסף הוא מביא את דעותיהם של הר"י וריצב"א (הדברים נמצאים גם בתוספות ר' שמואל בר' יצחק לקידושין [שיטת הקדמונים, מהד' מ' בלוי, ניו יורק תש"ל], עמ' נה).

הפירוש נדפס לראשונה בספר פירוש הרא"ש והראב"ד, פראג תפ"ה. הספר כלל גם את פירושי הראב"ד והרא"ש לתמיד ותוספות הרא"ש לפרק חלק ופרק משוח מלחמה.²¹ לאחר מכן, נדפס שנית בספר לשון חכמים, ליוורנו תקמ"א, עם פירושי הראב"ד והרז"ה לקינים. הוא נדפס שוב בוורשה תר"ה "עם פירוש דוד הלוי", ובספר יעיר קנו של ר' אליעזר בן לוי מוילנה, וילנה תרכ"ב, עם פירוש לקח טוב, וכן בשי"ס וילנה.

הפירוש נשמר בשני כתבי יד: JTS 8685 (במכון לתצלומי כתבי יד - ס' 50044), שכולל רק את הפירוש ומתוארך למאה השש עשרה,²² ובכתב יד JTS 6638 (ס' 42262) שתואר לעיל.

תוספות על הדף

בספרו בעלי התוספות אורבך כותב על תוספות אלו שהן כנראה ממקור אשכנזי.²³ מוזכרים בהם החכמים הבאים: ריב"א ("בתוספות רבינו יב"א גרסינן"²⁴ - ר' יצחק בר' אשר הלוי, תלמידו של ר' יצחק בר' יהודה, נפטר 1133), רבינו יעקב הלוי (אורבך שם מזהה אותו עם הרב יעב"ץ, בן דורו של

¹⁹ ראה: א' סימון, **ארבע גישות לספר תהלים**, רמת גן תשמ"ב, עמ' 96-116; נ' אלוני, **מחקרי לשון וספרות** ג, ירושלים תשמ"ט, עמ' 115-116.

²⁰ מ' פרץ, 'קטע גניזה מפירוש ר' משה אבן ג'יקטילה לתהלים', **סיני** קו, תש"ן, עמ' יב-כב; הנ"ל, 'קטע חדש מפירוש משה אבן ג'יקטילה לתהלים', **סיני** קז, תשנ"א, עמ' א-יא; הנ"ל, 'קטע אחר מפירוש ר' משה אבן ג'יקטילה לתהלים', **סיני** קח, תשנ"א, עמ' לב-מד; הנ"ל, 'קטע נוסף מפירוש ר' משה אבן ג'יקטילה לתהלים', **עלי ספר** יח, תשנ"ה-תשנ"ו, עמ' 49-57.

²¹ עיין: א' עפשטיין, 'פירוש התלמוד המיוחס לרבנו גרשום מאור הגולה', **נטועים** ו, תש"ס, עמ' 132 הערה 110; י"י אפשטיין, **מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות**, ירושלים תשמ"ח, חלק ב, עמ' 774; מ' בניהו, 'הגהותיהם של רבי בצלאל אשכנזי ורבי יהוסף אשכנזי וטופס האב שלהם', **אסופות** א, ירושלים תשמ"ז, עמ' נח; וראה ע' פוקס (לעיל, הערה 2), נספח, הערות 10, 21.

²² כ"י בהמ"ל 2272 (ס' 50027), שכולל את פירוש הרא"ש למדות, הוא כנראה חלק מאותו כתב יד.

²³ **בעלי התוספות**, עמ' 674.

²⁴ הגרסה המובאת בתוספות בשמו היא זו שנמצאת לפנינו בדפוס (עירובין לו ע"א), אך לא בכתבי היד שם.

ריב"א. יש לציין שזו הפעם היחידה שהוא מוזכר בתוספות שלנו²⁵ ורש"י (מפירושו למסכתות אחרות). בנוסף, הוא מזכיר מספר פעמים את רבו.

מהשוואה של תוס' ד"ה רבי יוסי בדף כב ע"ב עם תוס' עירובין לו ע"א ד"ה כשהתנו, עולה שהחכם שהתוספות כאן מכנים "רבי" הוא ר"י הזקן.²⁶

בד"ה שתי קרניו, במשנה האחרונה במסכת, מובאים שני תירושים לקושיה בענין החומר ממנו נוצרו החצוצרות: "ויש לומר דאותם שהיו למסע המחנות בימי משה דוקא היו של כסף אבל אותם שהיו לשיר על הקרבן היו מקרנים אי נמי חצוצרות דהכא היינו שופרא..."

בתוספות ר' יהודה מפרש לעבודה זרה כתוב: "ובשלמא ממתניתין דקינין... מוקמינן לההוא בשופר... ולי נראה דדוקא בחצוצרות של משה אמרינן הכי ולא בשאר כלי".²⁷ והעיר שם הרב בלוי:²⁸ "דבר זה מובא בתוד"ה קרניה בשם רבנו יהודה. ומכאן ראייה ברורה שהתוספות הללו הם של רבנו יהודה שיר ליאון, שהוא סתם רבנו יהודה המובא בתוספות (כמ"ש בס"ס לוי' חן על הרמב"ם²⁹). ואכן בתוספות ע"ז מז ע"א ד"ה קרניה כתוב: "ורבי יהודה מפרש דההיא דמנחות בשל משה דוקא קאמר". התירוף הזה מובא, בלי ייחוס וכמעט כלאחר יד, בתוספות בזבחים (סח ע"א, ד"ה כשהוא) ובמנחות (כח ע"א, ד"ה חצוצרות). תוספות אלו נערכו על ידי ר' ברוך מורמייזא (זבחים)³⁰ ור' שמשון משאנץ (מנחות).³¹ שניהם, כמו ר' יהודה שירליאון, היו מתלמידי ר"י הזקן.

לאור ממצאים אלו נראה לי - בניגוד לדעתו של א"א אורבך - שעורך תוספות אלו היה מתלמידי ר"י.

המפרש

פירוש³² אנונימי זה הודפס סביב המסכת החל מהדפוס הראשון. הכסף משנה קרא לו רש"י,³³ אך ברור שאינו רש"י - בין היתר, משום שהוא מצטט את רש"י בכמה מקומות. אורבך מציין שהמפרש "העתיק מדברי התוספות בלשונן",³⁴ ומסתבר מאוד שהוא השתמש גם בפירוש המתפרסם כאן.³⁵ מובאים בו בציון שמם דבריהם של ר' יעקב מאורליינש, ר' יצחק בר

²⁵ **בעלי התוספות**, עמ' 189. מכאן הסיק, כנראה, אורבך, שתוספות אלו הם ממקור אשכנזי.

²⁶ עיין עירובין שם ד"ה לאיזו. "השר" (מקוצי) המוזכר שם מקביל לדברי "רבי" אצלנו.

²⁷ מ' בלוי, **שיטת הקדמונים לעבודה זרה**, ניו יורק תשכ"ט, עמ' רלב.

²⁸ שם, הערה 57.

²⁹ שם, בד"ה רבינו גור אריה יש רמיוזה לסימן כ"ב ס"ק טז (ב ע"ב), שם נאמר: "ודע עוד כי גם סתם רבינו יהודה המובא בכל מקום בתוס' דידן ובשאר ספרי הראשונים הנה הוא זה רבינו יהודה ב"ר יצחק מפאריז הנזכר".

³⁰ **בעלי התוספות**, עמ' 661.

³¹ שם, עמ' 663.

³² על המפרש לקינים, ובעיקר על שימוש בראב"ד ראה: י' זוסמן, 'פירוש הראב"ד למסכת שקלים: חידה ביבליוגרפית - בעיה היסטורית', **ספר הזכרון ל' טברסקי** [דפוס], נספח ה.

³³ הלכות פסולי המוקדשין, פ"ח הלכות א, ב, ה. וראה ש' עמנואל (לעיל, בגוף המבוא, הערה 24), עמ' עג, הערה 13.

³⁴ **בעלי התוספות**, עמ' 674.

³⁵ לפי שימוש בסימן "ט"ט וע"ע" (פ"א מ"א), שלא ראיתי אותו בשום מקום אחר, וראה במבוא, דוגמות ב' וד'.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אשר, ³⁶ ר' יעקב הלוי, ³⁷ ר' אברהם, ³⁸ ר' חיים ³⁹ ורש"י.
בכמה מקומות הוא מזכיר גם את "רבי". אך בחינה מדוקדקת מעלה שאלה ציטוטים ממקורות אחרים, ואין הם מעידים על רקעו של המפרש עצמו. לדוגמה, בענין החוצרות במשנה האחרונה (עיין לעיל), הוא מביא פירוש וכותב "כך השיב רבינו יעקב לרבי". בתוספות ר"י מפריש בעי"ז ⁴⁰ מובא אותו פירוש בפתיחה: "והשיב רבינו יעקב לרבי". ולמען הסר ספק לגבי זהותו של אותו רבי יעקב, בתוספות ר"י מביריניא שם, ⁴¹ וכן בתוסי' זבחים ומנחות, ⁴² כתוב במפורש "ור"ת תירץ". לעומת זאת, בסוף פרק ב כותב המפרש "וקשיא לרבי" ואחר כך "ותירץ רבינו חיים", ובתוסי' פסחים נט ע"א ד"ה זה בנה, הקושיא מובאת בשם ריב"א. ⁴³ נראה שהמפרש ציטט ממקורות אחרים בלשונם, ועמם הייחוס ל"רבי". כך עולה גם מסוף פרק א, שם כתוב "ואין נראה לרבי". מילים אלו הן חלק מפסקה שלמה שמקורה בתוסי' ד"ה רבי יוסי.
אופיו האקלקטי של הפירוש עולה במפורש בראש פרק ב. שם, בתוסי' ד"ה קן, מובא פירוש בשם רבינו יעקב הלוי. המפרש על אתר כותב: "פי' רבינו יעקב פירש"י ⁴⁴ ודילגתיו שאינו עיקר ופירש רבי...". הביטוי "דילגתיו" הוא מוזר. יתכן שהמפרש מעתיק כאן ממקור אחר, שכלל את שני הפירושים, והוא לא רצה להעתיק את שניהם. בכל אופן, מוכח מכאן שכונתו המוצהרת היא להעתיק פירושים ממקומות אחרים.
לגבי זמנו ומקומו - הבאותיו הן בעיקר מבעלי התוספות, אבל הוא מביא גם לא מעט מהראב"ד. לעת עתה אין בידינו אלא לומר שהוא חי באיזור של בעלי התוספות, אחרי דור תלמידי הר"י.

התשב"ץ

נדפס לראשונה בליוורנו תק"ה עם חדושי לנדה וראש השנה, ⁴⁵ ובהוצאה מחודשת על פי דפוס ראשון, מהד' הרב א' זייני, חיפה תשמ"ח.

³⁶ לפי תיקון השיטה מקובצת: ר' יצחק בר אברהם. ריב"א מוזכר גם בתוספות למסכת, וריב"א מוזכר ברא"ש (בסוף פרק ב, וזהותו מאוששת על ידי תוספות רבינו שמואל בר' יצחק לקידושין - עיין במבוא, סעיף ה). אם נצרך את שתי האזכרות של ריב"א (ועיין להלן סביב הערה 43), נוכל אולי להעלות את ההשערה שאף הוא כתב תוספות למסכת.

³⁷ לפי תיקון השיטה מקובצת: ר' זרחיה הלוי. אולם בפירוש המתפרסם לעיל נמצא בשם ר' יעקב מאורליינש לוי, ולכן כנראה אין מקום להגיה.

³⁸ שיטה מקובצת מוסיף: בר דוד. והדברים נמצאים בפירוש הראב"ד.

³⁹ ר' חיים כהן, מובא גם ברא"ש ובפירוש מכתב יד.

⁴⁰ שם, הערה 28.

⁴¹ **שיטת הקדמונים** שם (לעיל הערה 27), עמ' קצו.

⁴² עיין לעיל, "תוספות על הדף".

⁴³ ובשמו גם בתוספות רשב"א שם. ברא"ש ובפירוש מכתב יד, וכן בתוסי' קידושין יג ע"א ד"ה האשה, זבחים ה ע"א ד"ה עולתה ובמיוחס לר"ש משאנץ לספרא, תזרע פי"ד ה"ג, הקושיא מובאת סתם והתירץ בשם ר' חיים (למעט תוסי' קידושין, שם גם הוא אינו מוזכר).

⁴⁴ לא ברור היכן פירש רש"י כך. נדמה לי שהכוונה למשפט שנמצא לפנינו בגמרא בנזיר יב ע"א ומוזכר במפורש בפירוש המיוחס לרש"י שם, אלא שאינו נמצא בכתבי היד שם (מיינכן ווטיקן). לכן נראה לי שמדובר בהגהה שנכנסה מהפירוש המיוחס לרש"י אל תוך הגמרא. הגהה זו תומכת בפירוש של רבי יעקב ומנוגדת לפירוש השני שמובא במפרש.

⁴⁵ שוב במיץ תקל"ו ובש"ס אל המקורות ובדפוסי צילום רבים.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בפירושו, הרשב"ץ מתגלה כחכם שהש"ס פרוש לפניו, ועל כל מקור שהוא מצטט, הוא מונה את כל הזכרותיו ברחבי הש"ס.⁴⁶ הוא מרבה להשתמש במשנה תורה, הלכות פסולי המוקדשין, ובהשגות הראב"ד שם. מסתבר שלא היה לפניו את פירוש הראב"ד למסכת, מאחר שבמקום אחד הוא מביא פירוש שלו על פי ציטוטו של הרמב"ן.⁴⁷

⁴⁶ הוא גם מצטט מספר פעמים מברייתא דמלאכת המשכן.
⁴⁷ "הראב"ד ז"ל פי... כן כתבו הרמב"ן ז"ל משמו בפ"ק דקדושין בחדושי"ו - מהד' ליורנו, לב ע"ב; מהד' זייני, עמ' 13.